

سرمایه انسانی

و

رشد اقتصادی

www.ketab.ir

دکتر مصطفی عمادزاده

دکتر مولود جعفری

سرشناسه	:	عمادزاده، مصطفی، ۱۳۲۸ -
عنوان و نام پدیدآور	:	سرمایه انسانی و رشد اقتصادی/مصطفی عمادزاده، مولود جعفری.
مشخصات نشر	:	اصفهان: جهاد دانشگاهی، واحد اصفهان، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری	:	۳۳۴ ص.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۳۱۸-۳۴۱-۴
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
موضوع	:	سرمایه انسانی
موضوع	:	Human capital
موضوع	:	رشد اقتصادی
موضوع	:	Economic Growth
شناسه افزوده	:	جعفری، مولود، ۱۳۶۳ -
شناسه افزوده	:	جهاد دانشگاهی. واحد اصفهان
شناسه افزوده	:	Jahad Daneshgahi, Isfahan Branch
رده بندی کنگره	:	HD۴۹۰۴ / ۷
رده بندی دیویی	:	۳۰۱/۶۵۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۶۰۸۷۴۰۷

انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان
اصفهان - جنب درب شمالی دانشگاه اصفهان - میدان آزادی
واحد اصفهان تلفن: ۰۳۱ - ۳۳۶۶۸۰۰۶۲ www.jahadbookshop.ir

- عنوان: سرمایه انسانی و رشد اقتصادی
- مولفان: دکتر مصطفی عمادزاده، دکتر مولود جعفری
- مدیر تولید: محمد نیکزاد
- طراح جلد: ساناز پورآبادی
- نوبت چاپ: اول
- تاریخ نشر: ۱۳۹۸
- تیراژ: ۵۰۰
- قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۱۸-۳۴۱-۴

۰۳۱-۳۶۶۸۰۰۶۲	(۱) انتشارات جهاد دانشگاهی واحد اصفهان	مراکز پخش: اصفهان:
۰۳۱-۳۲۲۱۹۹۹۷	(۲) علم گستر سپاهان	
۰۳۱-۳۴۴۸۰۲۸۵	(۳) کتاب کیمیا- میدان شهدا- خیابان کاوه	
۰۲۱-۶۶۴۸۷۶۲۶	(۱) انتشارات جهاد دانشگاهی (دفتر مرکزی)	تهران:
۰۲۱-۶۶۴۹۴۴۰۹	(۲) کتابیران	
۰۲۱-۶۶۴۰۰۲۲۰	(۳) دانشیران	

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام و یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مؤلف (ناشر) نشر، پخش یا عرضه کند مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

پیشگفتار

سرمایه انسانی عبارت است از مجموعه‌ای از دانش، مهارت، توانمندی و تجاربی که به مرور زمان و عمدتاً از طریق آموزش در افراد تجسم می‌یابد، و موجب می‌شود تا آنان بتوانند با کمک چنین سرمایه‌ای کالاها و خدمات ارزشمندی را در طول زندگی خود تولید نمایند. سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، در واقع سرمایه‌گذاری در آموزش و سلامت افراد است. این دو در سطوح متفاوت، قابلیت‌های انسان را بهبود می‌بخشند:

(۱) ابتدا آن که، آموزش با ارتقاء سطح مهارت‌ها به درآمدهای بالاتر و امکان یافتن مشاغل مناسب‌تر منتهی می‌گردد، و در مجموع زمینه رشد اقتصادی را فراهم می‌آورد. (۲) آموزش مشارکت فرد در امور اجتماعی را افزایش داده، و امکان تحرک و جابه‌جایی وی را توسعه می‌بخشد. (۳) آموزش موجب می‌شود تا افراد تحصیلکرده نسبت به مسائل پیرامون خود احساس مسئولیت و تعهد بیشتری داشته باشند. (۴) آموزش سبب می‌شود تا افراد بتوانند خود را با شرایط در حال تغییر فرصت‌ها تطبیق دهند. (۵) آموزش از طریق ارتقاء سطح مهارت‌ها، نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی را کاهش می‌دهد. (۶) آموزش زمینه توانمندسازی زنان را تسهیل و تسریع می‌نماید. (۷) آموزش به نوآوری و خلاقیت دامن می‌زند. (۸) سلامت نیز زمینه یادگیری را بهبود می‌بخشد، و با تأثیری که در شیوه زندگی می‌گذارد به افزایش امید به زندگی می‌انجامد. بنابراین سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و به ویژه آموزش، سبب می‌شود تا جامعه به رشد بالاتری دست یابد، و فایده‌های این رشد نیز به طور عادلانه‌تری بین افراد توزیع گردد.

امروزه "دانش" و "اندیشه"، ویژگی‌های یک "کالای عمومی" را دارا می‌باشند. بدین معنی که همه می‌توانند از آن استفاده نمایند، و استفاده یک فرد از کالاهای عمومی، از سهم دیگران نمی‌کاهد. همه قادرند از نظریه‌ها، ایده‌ها و یافته‌های تحقیقی دیگران استفاده کنند، بدون آن که از سهم دیگران کاسته گردد. افزون بر این، گسترش دانش از یک

فرآیند تصاعدی و هم‌افزا پیروی می‌کند. بدین معنی که اندیشه‌های پیشینیان توسط دانشمندان امروز تحول، بسط و توسعه می‌یابند و از یک روند تکاملی برخوردارند. اکنون اعتقاد راسخ وجود دارد که سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، و به ویژه در دانش و اندیشه‌های ناب، به رشد بلندمدت اقتصادی دامن خواهد زد.

نظریه‌های اقتصادی و شواهد موجود، همه گواه آنند که در بلندمدت سرمایه انسانی مهمترین عامل در نیل به رشد اقتصادی می‌باشد. با اطمینان می‌توان گفت که سرعت رشد اقتصادی هر کشور، وابسته به چگونگی بهبود در کم و کیف سرمایه انسانی آن است. در حالی که اقتصاددانان نئوکلاسیک و ارائه‌کنندگان نظریه رشد برونزا، رشد بلندمدت اقتصادی را مبتنی بر انباشت سرمایه‌های فیزیکی، و نیروی‌های برونزا می‌دانستند، و بر بازده نزولی عوامل تولید (کار و سرمایه) تأکید بسیار داشتند؛ طلایه‌داران نظریه جدید رشد، و به ویژه پایه‌گذاران رشد درونزا، منشاء رشد اقتصادی را، عوامل درونی و به ویژه، سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی قلمداد می‌کنند، و بر این باورند که آموزش و نوآوری، بازده نزولی را به تأخیر می‌اندازد. برخلاف نئوکلاسیک‌ها که بر قدرت و حاکمیت ساز و کار بازار تأکید بسیار داشتند، و مداخله دولت در اقتصاد را روا نمی‌دانستند، نظریه‌پردازان رشد درونزا، دخالت دولت را مجاز دانسته، و معتقدند که بدون مداخله دولت و تدوین و طراحی سیاست‌های مناسب آموزشی، روند انباشت سرمایه انسانی، که موتور رشد اقتصادی نیز به شمار می‌آید، متزلزل و مختل خواهد شد.

افزون بر این، برای سال‌ها فرض بر آن بود که ارتباط تنگاتنگی بین سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، و رشد اقتصادی وجود دارد، و بسیاری از صاحب‌نظران چنین تأثیری را خطی می‌پنداشتند. بدین معنی که افزایش در سطح سرمایه انسانی، رشد اقتصادی را به همان نسبت افزایش می‌دهد. به عبارت دیگر، بین سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی و رشد اقتصادی یک رابطه مستقیم و همبستگی شدید وجود دارد. بعدها تحقیقات نشان داد که رابطه بین سرمایه انسانی و رشد اقتصادی همواره خطی نمی‌باشد. زیرا اثر سرمایه انسانی بر رشد، وابسته به سطح توسعه و میزان تحصیلات مردم هر کشور است. هر قدر این سطح بالاتر باشد، تأثیر آن شدیدتر خواهد بود. چرا که افراد تحصیل‌کرده قادرند مشارکت

بیشتری در تولید، انتقال و استفاده از تکنولوژی داشته باشند، و به رشد بالاتر دامن زنند. وانگهی وجود "آستانه‌ها" سبب شده تا رابطه بین سطح سرمایه انسانی و رشد اقتصادی غیرخطی گردد.

این کتاب حاصل سال‌ها تحقیق و تدریس در حوزه اقتصاد آموزش، و رشد و توسعه اقتصادی، در دانشگاه‌های اصفهان، شهید بهشتی، و شیخ بهایی می‌باشد. در فرصت‌ها و فراغت ایجاد شده در دوران بازنشستگی، و با تشویق همکاران و دانشجویان عزیز، یادداشت‌های پراکنده جمع‌آوری، و به صورت مجموعه کنونی درآمده است. این کتاب عمدتاً بر دو مطلب تمرکز یافته است: (۱) اهمیتی که سرمایه انسانی در عصر ما پیدا کرده، و به صورت موتور محرکه رشد و توسعه اقتصادی درآمده، و (۲) جایگاهی که نظریه سرمایه انسانی در الگوهای رشد درونزا، پیدا کرده است. این مجموعه تلاش کرده تا در این زمینه‌ها ادبیات و مطالب مفیدی را در اختیار دانشجویان دوره‌های تحصیلات تکمیلی قرار دهد. بدون تردید هیچ اثری کامل نیست، و ما برای این باوریم که کمبودها و نارسایی‌ها بسیارند. از صاحب نظران، و همکاران عزیز درخواست داریم تا ما را در رفع نقائص موجود مساعدت نمایند. بی شک، مسئولیت تمام کاستی‌ها به عهده نویسندگان می‌باشد.

دکتر مولود جعفری

مدرس دانشگاه

دکتر مصطفی عمادزاده

استاد بازنشسته دانشگاه اصفهان

و هیأت علمی دانشگاه شیخ بهایی

فهرست مطالب

فصل اول - رشد اقتصادی چیست و سرمایه انسانی کدام است؟ ۱

بخش اول : رشد اقتصادی ۲

۱- رشد اقتصادی در کانون سیاست‌های توسعه ۵

الف. رشد اقتصادی و اشتغال ۷

ب. رشد اقتصادی و توسعه انسانی ۱۰

ج. رشد اقتصادی، سلامت و آموزش ۱۱

۲- چالش‌های دستیابی به رشد اقتصادی بالاتر ۱۳

بخش دوم : سرمایه انسانی ۱۸

۱- اهمیت آموزش در توسعه اقتصادی ۱۹

الف. آموزش و بهره‌وری ۲۳

ب. آموزش و درآمد ۲۶

ج. سرمایه انسانی و خانواده ۲۷

د. آموزش و تجارت ۳۰

۲- چالش‌های دسترسی، برابری و کیفیت ۳۰

خلاصه فصل ۳۲

فصل دوم - سرمایه انسانی، مفاهیم و ابعاد ۳۷

بخش اول : مفهوم سرمایه انسانی ۳۹

بخش دوم : نظریه‌های سرمایه انسانی ۴۲

۱- نظریه‌های جدید سرمایه انسانی ۴۶

۲- منابع متفاوت شکل دهنده سرمایه انسانی ۵۲

بخش سوم : مقایسه بین سرمایه انسانی و سرمایه فیزیکی ۵۵

الف. حقوق مالکیت و قابلیت عرضه به بازار ۵۵

ب. انباشت سرمایه	۵۵
ج. تأمین مالی	۵۸
د. بازده آموزشی	۵۸
ه. مالیات	۵۹
بخش چهارم: چالش‌های اندازه‌گیری سرمایه انسانی	۶۲
الف. نارسایی‌های حساب‌های ملی و دولتی	۶۳
ب. اندازه‌گیری سرمایه انسانی	۶۵
بخش پنجم: شاخص سرمایه انسانی	۶۶
۱- شاخص سرمایه انسانی چگونه محاسبه می‌شود؟	۶۸
۲- شاخص سرمایه انسانی در ایران	۷۰
خلاصه فصل	۷۲
فصل سوم - سرمایه انسانی، از گذشته تا امروز	۷۷
بخش اول: سرمایه انسانی، تفسیرهای نخستین	۷۹
بخش دوم: سرمایه انسانی، تفسیرهای اخیر	۸۲
بخش سوم: سرمایه انسانی و چالش‌های امروز	۸۶
۱- نقش‌های متفاوت آموزش	۸۷
الف. نقش اقتصادی آموزش	۸۷
ب- نقش حقوق بشری آموزش	۹۰
ج- نقش قابلیت‌آموزش	۹۱
بخش چهارم: رویکرد سرمایه انسانی به آموزش	۹۳
۱- رویکرد اقتصادی به آموزش	۹۳
۲- رویکرد حقوق بشری به آموزش	۹۶
۳- رویکرد قابلیت‌آموزش	۱۰۱
خلاصه فصل	۱۰۴

فصل چهارم - اثر سرمایه انسانی بر بهره‌وری	۱۰۹
بخش اول : مبانی نظری	۱۱۱
۱- معیارهای بهره‌وری	۱۱۲
۲- تفسیر معیارهای بهره‌وری	۱۱۳
۳- تعیین کننده‌های بهره‌وری	۱۱۴
بخش دوم : اهمیت بهره‌وری	۱۱۵
۱- عوامل مؤثر در ارتقاء بهره‌وری	۱۱۸
۲- تعیین کننده‌های بهره‌وری کل از دیدگاه کلان	۱۲۴
بخش سوم : الگوهای ارتقاء بهره‌وری	۱۲۷
۱- افزایش بهره‌وری در قرن بیستم	۱۲۷
۲- سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها برای بهبود بهره‌وری	۱۲۹
بخش چهارم : رشد بهره‌وری	۱۳۳
خلاصه فصل	۱۳۸

فصل پنجم - سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی	۱۴۳
بخش اول : بازده خصوصی سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی	۱۴۴
۱- روش ارزش حال خالص	۱۵۱
۲- روش توابع در آمدی	۱۵۵
بخش دوم : بازده اجتماعی آموزش عالی	۱۶۰
۱- فایده‌های پولی آموزش عالی	۱۶۱
۲- فایده‌های غیرپولی آموزش عالی	۱۶۲
الف : بازده غیرپولی خصوصی	۱۶۲
ب : بازده غیرپولی اجتماعی	۱۶۵
خلاصه	۱۷۲